

- vät — sukupuuতোalto vyöryy. – Jan Rydman (toim.), *Tiede ja elämä. Tieteen päivät 2001* s. 279–287. Helsinki: Tieteellisten seurain valtuuskunta.
- PHILLIPSON, ROBERT 1992: *Linguistic imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- 1999: International languages and international human rights. – Miklós Kontra, Robert Phillipson, Tove Skutnabb-Kangas & Tibor Várady (toim.), *Language: a right and a resource. Approaching linguistic human rights* s. 25–46. Budapest: Central European University Press.
- 2001: Global English and local language policies: What Denmark needs. – *Language Problems and Language Planning* 25:1 s. 1–24.
- ROMAINE, SUZANNE 1995: *Bilingualism*. 2. painos. Oxford: Blackwell.
- SAARIKIVI, JANNE 2002: Kieli suojelee luontoa. – *Vihreä lanka* 7 s. 10.

KESKUSTELUNALYYSIN JA KIELITIETEEN LEIKKAUSPISTEESSÄ

Hiroko Tanaka *Turn-taking in Japanese conversation: a study in grammar and interaction*. Pragmatics and Beyond, New Series 56. Amsterdam: John Benjamins 1999. 242 s. ISBN 90-272-5070-7.

Keskustelunalyysin ja kielitieteen piirissä on tehty keskusteluntutkimusta 1970-luvulta lähtien. Pitkään nämä traditiot kehittyivät rinnakkain, ilman merkittävää vuorovaikutusta. Viime vuosikymmenellä vuorovaikutus alkoi vilkastua, ja 1990-luvun lopussa alettiin puhua uudesta paradigmasta, interaktionaalisesta lingvistiikasta, jossa yhdistyvät diskurssifunktionalistinen ja keskustelunalyyttinen tutkimus. Tätä paradigmaa edusti jo Elinor Ochs, Emanuel Schegloffin ja Sandra Thompsonin toimittama kokoomateos *Interaction and grammar* (1996), mutta silloin ei interaktionaalista lingvistiikkaa käytetty vakiintuneena terminä. Sittemmin on järjestetty useita tutkijatapaamisia interaktionaalisen kielitieteen nimissä (muun muassa eurokonferenssi Interactional linguistics Belgiassa, josta raportoi Markku Haakana Virittäjässä 2000). Elizabeth Couper-Kuhlen ja Margret Selting ovat toimittaneet kokoomateoksen *Studies in interactional linguistics* (2001).

Hiroko Tanakan teos *Turn-taking in Japanese conversation* sijoittuu interaktionaalisen lingvistiikan piiriin, vaikkei siinä tätä termiä käytetäkään. Tanaka on taustaltaan sosiologi, mutta tuntee ilahduttavasti lingvististäkin interaktion tutkimusta. Hän tekee keskustelunalyyttistä mikroanalyysia ja yhdistää siihen lingvistien käyttämää kvantitatiivista metodiikkaa. Kirjan ensimmäinen luku sisältää ansiokkaan jakson, jossa Tanaka pohtii metodisia valintojaan ja niiden sisältämiä taustaoletuksia.

Tanakan tutkimuskohteena on vuorottelujärjestelmä (turn-taking) ja tutkimusaineistona japaninkieliset keskustelut. Kirja etenee johdannon jälkeen seuraavasti: Toisessa luvussa selvitetään vuorottelun perusmekanismeja. Kolmas luku koskee vuorovaihtoa palvelevia syntaktisia, pragmaattisia ja prosodisia keinoja, joita puhujilla on käytössään. Neljännessä luvussa paneudutaan siihen, miten vuorovaihtoa voidaan ennakoita (projectability). Viides luku käsittelee sijaa merkitsevien ja adverbiaalis-

ten partikkelien vaikutusta vuorovaihdon ennakkointiin. Kuudes luku koskee kompleksisia vuoron rakenneyksiköitä, jotka koostuvat useammasta osasta. Kirjan päättää yhteenvetoluku.

Tanaka käsittelee kirjansa toisessa luvussa vuorottelumekanismia ensin yleisesti Sacksin, Schegloffin ja Jeffersonin klassikkoartikkelin (1974) pohjalta, sitten japanilaista aineistoa analysoiden. Sacksiin, Schegloffiin ja Jeffersoniin tukeutuen Tanaka toteaa, että vuoron rakenneyksiköinä voivat japanissa toimia leksikaaliset yksiköt, lausekkeet, lauseet ja virkkeet. Rakenneyksikkötyyppien analysissa on japaninkielisessä aineistossa ongelmana se, että monenlaisia lauseen osia voidaan jättää ilmaisematta ilmi konstituenteilla, ja ne jäävät pääteltäviksi kontekstista. Niinpä esimerkiksi se, pidetäänkö jotain rakenneyksikköä pelkästä leksikaalisesta yksiköstä vai lauseesta muodostuvana, voi riippua siitä, miten todelliseksi ilmaisematta jätetyt ainekset mielletään. Tanaka tiedostaa ongelman (s. 21), mutta aineiston käsittely on joskus varsin sekavaa. Esimerkiksi sivun 42 esimerkissä 13 on analysoitavana vastauksena toimiva lausuma, joka koostuu pelkästä aikaa ilmaisevasta adverbista. Vuoron rakenneyksikkönä on siinä Tanakan mukaan pelkkä leksikaalinen yksikkö, ei lause. Kuitenkin Tanaka sanoo, että vastaus on »hyvin elliptinen» ja siinä on subjekti, verbi ja objekti jätetty ilmaisematta. Lingvistinä ymmärrän tämän tarkoittavan sitä, että kyseessä olisi täysi lause, jossa on vain runsaasti ellipoituja elementtejä. Rakenneyksiköitä käsittelevä jakso 2.3.3. herättää kaiken kaikkiaan runsaasti kysymyksiä ja epäilyksiä, pääosin siksi, että Tanakan antamat esimerkit ovat hyvin lyhyitä eivätkä anna riittävästi kontekstia, jotta lukija voisi omalta osaltaan yhtyä esitettyihin argumentteihin ja päätelmiin. Luvun lopputuloksena on se, että vuorottelumekanismi

on sekä englannissa että japanissa perustaltaan samanlainen.

Sacks, Schegloff ja Jefferson (1974) esittivät, että vuorottelujärjestelmä on perustaltaan syntaktinen: vuoron rakenneyksiköt ovat syntaktisia, ja vuorovaihto on mahdollinen, kun syntaktinen yksikkö on saatu päätökseen. Lingvistit Cecilia Ford ja Sandra Thompson (1996) tutkivat — hekin englanninkieliseen aineistoon pohjautuen — vuorovaihdon mahdollistavia kohtia tarkemmin ja totesivat, että vuorovaihto perustuu paitsi syntaktisiin, myös pragmaattisiin ja prosodisiin vihjeisiin. Useimmiten vuorovaihto tapahtuu heidän mukaansa kohdassa, jossa nämä kolme vihjetä yhdistyvät: lausuma on syntaktisesti ja pragmaattisesti loppuun saatettu ja sen intonaatio osoittaa myös päättymistä (final intonation). Mikäli vihjeet eivät esiinny yhdessä, syntaktinen loppuun saattaminen ennustaa vuorovaihtokohtaa parhaiten. Tanaka soveltaa Fordin ja Thompsonin ideoita kirjansa kolmannessa luvussa japaninkieliseen aineistoon ja toteaa, että syntaktinen loppuun saattaminen ei siinä ennusta yhtä hyvin vuorovaihtokohtaa kuin englanninkielisessä aineistossa. Pragmaattinen aspekti eli se, onko meneillään oleva keskustelun toiminta loppuun saatettu, on Tanakan mukaan merkittävämpi seikka vuorovaihdon kannalta.

Tanaka soveltaa kolmannessa luvussa Fordin ja Thompsonin kehittelemää kvantitatiivista metodiikkaa. Tämä ei ole täysin ongelmatonta, koska kvantifioinnin kohteena olevat parametrit — syntaktinen, pragmaattinen ja prosodinen loppuun saattaminen — eivät ole helposti operationaalistetävissä. Kaikkiaan ihmetyttää, miten prosodista loppuun saattamista on ylipäättään aineiston perusteella voitu analysoida, koska kirjassa esitettyissä esimerkeissä intonaatio on merkitty hyvin epäsystemaattisesti, jopa niissä kohdissa, joissa intonaatio on

keskustelun alaisena (ks. esim. s. 139–140).

Neljäs luku käsittelee vuoronvaihdon ennakoitavuutta (projectability). Japani tarjoaa tähän aihepiiriin kiinnostavan näkökulman, koska se on verbiloppuinen kieli. Esimerkiksi englannissa vuoron lopun syntaktista muotoutumista voi ennakoida verbistä, joka on yleensä toisena elementtinä lauseessa. Sen sijaan japanissa projektio muotoutuu vasta lauseen loppua kohti, jonne sijoittuvat paitsi verbit, myös monenlaiset loppupartikkelit. Vuoron lopun ennakoitavuuden kannalta oman jännittävän lisänsä tuo se, että näiden loppua indikoivien elementtien (verbien ja loppupartikkelien) jälkeenkin voidaan lisätä elementti, joka muuttaa edeltävän ilmauksen grammaattista kategoriaa (esim. finiittisen toimintalauseen loppuun lisätty nominaalistasava partikkeli tekee toimintalauseesta tilalauseen subjektin, ks. s. 126–127) ja siten myös vuoron lopun projektiota. Analyysi on jännittävää luettavaa: Tanaka tarkastelee meneillään olevan vuoron syntaksin reaaliaikaisista rakentumista ja liittää siihen myös vuoron saaman vastaanoton analyysin. Näin hän osoittaa, miten syntaksi rakentuu keskustelukumppanusten yhteistyönä.

Viidennessä luvussa Tanaka käsittelee partikkeleita. Japanin partikkelien vaikutuksesta vuoron rakenneyksiköiden rakentumiseen on olemassa jo melkoisesti kirjallisuutta, jota Tanaka kommentoi ja rikastuttaa. Luku kaikkineen on antoisa ja sisältää monia oivalluksia. Nähdäkseni juuri neljännessä ja viidennessä luvussa Tanakan oma panos on vahvimmillaan. Niissä on paljon annettavaa myös suomen kielen tutkijoille, kun mietitään tutkittavan kielen kieliopillisen rakenteen vaikutusta keskustelun rakentumiseen. Keskusteluanalyyttinen peruskirjallisuus on — luonnollisesti — ollut näkökulmaltaan englantikeskeistä. Tanaka tarjoaa merkittävän lisän vuorottelujärjestelmää koskevaan tutkimukseen juuri sitä

kautta, että hänen tutkimansa kieli on rakenteellisesti niin erilainen kuin tutkimuksen valtakieli englanti. Hän olisi voinut löytää lisätukea vuoronlopun projektiota koskevalle argumentaatiolle saksa koskevista alan tutkimuksesta. Erityisenä puutteena pidän sitä, ettei Tanaka tunne Peter Auerin tutkimuksia (erityisesti Auer 1996). Auer osoittaa, että saksassa on sellaisia sanajärjestysrajoituksia, joiden avulla vuoronvaihtokohdan voi selvästi ennakoida: vaikka saksa onkin englannin tapaan kieli, jossa finiittimuotoinen verbi on toisena, perifrastisen verbimuodon infiniittinen osa sijoittuu aina lauseen loppuun (right sentence brace, rechte Satzklammer, Auer 1996) ja osoittaa syntaktista loppuun saattamista.

Kuudes luku käsittelee kompleksisia vuoronrakenneyksiköitä (compound turn constructional units), jotka japanissa tyypillisesti muodostuvat siten, että yksinkertaisen vuoron rakenneyksikön loppuun lisätään konjunktio, joka tekee rakenteesta yhdysrakenteen. Samoja konjunktioita voidaan käyttää sekä vuoron sisäisesti yhdistämässä yhdysrakenteen eri osia että vuoron loppuisesti kokonaan ilman toista osaa (Tanaka s. 189). Tanaka mainitsee myös (mp.), että japanissa kompleksinen vuoronrakenneyksikkö voi sisältää lukemattomia osalauseita, joita yhdistää konjunktio, kun taas englannissa hänen mukaansa kompleksiset vuoronrakenneyksiköt voivat koostua vain kahdesta osasta (Tanaka viittaa Lerneriin 1996). Tämä on mielestäni väärinymmärrys, joka juontuu siitä, että Tanaka ei tunne englantia koskevaa lauseyhdistyksiä käsittelevää kirjallisuutta. Lisäksi hän käsittelee japanin konjunktioiden tehtäviä liiaksi kirjakielen mukaisesti. Kirjassa käytetty glossaus on kautta linjan hyvin impressionistista, mutta kuudennessä luvussa impressionistisuus koituu kohtaloksi: esimerkkien analyysi on heikkoa ja epäuskottavaa, koska glosseista ei selviä, missä morfosyntak-

tisessa tehtävässä mikin elementti on. Näin alisteisuutta koskeva argumentaatio jää vaille pohjaa.

Tanakan kirja on kiintoisalla tavalla kielitieteen ja keskusteluanalyysin leikkauskohdassa. Tällaiselle monitieteiselle alueelle astuminen on aina uskaliaista: Tanaka on osoittanut urheutta tarttumalla vuorovaihdon kieliopin kysymyksiin, vaikka onkin itse koulutukseltaan sosiologi. Interaktiivisen lingvistiikan suuntaus on vasta kehittymässä, ja tarvitaan tällaisia uskallikoja, jotka astuvat myös oman kotipesänsä ulkopuolelle. Lingvistin silmiin osuu kirjassa monenlaisia puutteita, jopa karkeita kömmähdyksiä (esim. subjektia ja objektia sanotaan sanaluokiksi, s. 111), mutta on kirjassa paljon ansioitakin. Suurimpina niistä pitäisin alun metodista ja tutkimusstrategista pohdintaa ja lingvistiikan ja keskusteluanalyysin metodien tiedostavaa yhdistämistä. Kirja on myös hyvin jäsenellyt, ja se voisi olla opiksi myös siinä suhteessa. ■

MARJA-LIISA HELASVUO

Sähköposti: marja-liisa.helasvuo@utu.fi

LÄHTEET

AUER, PETER 1996: On the prosody and syntax of turn-continuations. – Elizabeth

Couper-Kuhlen & Margret Selting (toim.), *Prosody in conversation* s. 57–100. Cambridge: Cambridge University Press.

COUPER-KUHLEN, ELIZABETH – SELTING, MARGRET (toim.) 2001: *Studies in interactional linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.

FORD, CECILIA – THOMPSON, SANDRA A. 1996: Interactional units in conversation: Syntactic, intonational, and pragmatic resources for the management of turns. – Elinor Ochs, Emanuel Schegloff & Sandra A. Thompson (toim.), *Interaction and grammar* s. 134–184. Cambridge: Cambridge University Press.

LERNER, GENE 1996: On the »semi-permeable» character of grammatical units in conversation: conditional entry into the turn space of another speaker. – Elinor Ochs, Emanuel Schegloff & Sandra A. Thompson (toim.), *Interaction and grammar* s. 238–276.

OCHS, ELINOR – SCHEGLOFF, EMANUEL – THOMPSON, SANDRA A. (toim.) 1996: *Interaction and grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.

SACKS, HARVEY – SCHEGLOFF, EMANUEL – JEFFERSON, GAIL 1974: A simplest systematics for turn-taking for conversation. – *Language* 50 s. 696–735.

KIELEN MUUTTUMISEN SOSIAALISESTA PERUSTASTA

William Labov *Principles of linguistic change. Volume II: social factors*. Language in society 29. Oxford: Blackwell 2001. 17 + 572 s. ISBN 0-631-17916-X.

Sosiolingvistiikan pioneerina tunnettu William Labov on julkaissut toisen osan kolmiosaiseksi aikomastaan sarjasta,

joka käsittelee kielen muuttumista. Ensimmäinen, vuonna 1994 ilmestynyt osa keskittyi tarkastelemaan kielensisäisten tekijöi-